
ՄԵԾ ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆԸ ԵՎ ՀԱՅ ԿՈՄՊՈԶԻՏՈՐՆԵՐԸ

ԱՄԱՏՐՅԱՆ Ա. Գ.

Պատերազմը «սրբագրեց» հայ կոմպոզիտորներից շատերի կյանքն ու ստեղծագործությունը: Նրանց մի մասը զոհվեց՝ անավարտ թողնելով իր ծրագրերը, իսկ հայ երաժշտությունը զրկվեց այդպես էլ չստեղծված բազմաթիվ գործերից: Ռազմի դաշտում ընկան 33-ամյա Թունիկ Հովհաննիսյանը (1908-1941), Սպիրիդոն Մելիքյանի որդին՝ 28-ամյա Հրաչիկ Մելիքյանը (1913-1941), 35-ամյա Միքայել Չախալյանը (1907-1942), 36-ամյա Կոնստանդին Շլոյանը (1905-1941), 37-ամյա Ստեփան Տերտերյանը (1906-1943), 34-ամյա Հովհաննես Նադիրյանը (1907-1941)...¹:

Հայ կոմպոզիտորներից ոմանք էլ, անցնելով պատերազմի արհավիրքների միջով, բարեբախտաբար, հաղթանակած վերադարձան և իրենց տաղանդով ծառայեցին հարազատ ժողովրդին:

Հայրենական մեծ պատերազմն ընդհատեց **Արամ Սաթունցի** ուսումնառությունը Բաքվի կոնսերվատորիայում: Պատերազմի առաջին իսկ օրերից նա խորհրդային բանակի շարքերում էր՝ 89-րդ հրաձգային հայկական դիվիզիայի կազմում, որտեղ հիմնական ծառայությանը զուգահեռ կազմակերպելով 15 երաժշտից բաղկացած կարմիրբանակային ինքնագործ էստրադային նվագախումբ, համերգներով հանդես էր գալիս զինվորական մասերի և ստորաբաժանումների ակումբներում, հոսպիտալներում կատարում խոր- հրդդային հեղինակների երգեր և քայլերգեր, իր արվեստով ոգևորում զինվորներին, նրանց ներշնչում քաջության զգացում, հավատ հաղթանակի հանդեպ:

Մեծ հայրենականի առաջին իսկ օրերից ողջ ուժով հնչում է Սաթունցի հայրենասիրական քնարը. «Մահ դահիճներին» (խոսք՝ Ս. Գրիգորյանի), «Հաղթանակը մերն է» (խոսք՝ Վ. Աղասյանի), «Առաջ դեպի հաղթանակ» (խոսք՝ Ն. Ասենի), «Փառք Սովետական բանակին» (խոսք՝ Ա. Գրաշու) երգերը երգում էին ոչ միայն զինվորները, այլև «կատարում էին Բաքվի Ս. Ախունդովի անվան օպերայի և բալետի պետական թատրոնի և ֆիլհարմոնիայի արտիստները, նախքան ներկայացումների սկսվելը»²: Տարիներ անց Ա. Սաթունցը կասի. «Ես երգով եմ գնացել մարտի և մարտը շահել եմ երգով»³:

Մասնակցությունը Մեծ հայրենականին պայմանավորեց կոմպոզիտորի

¹ Տե՛ս Գրիգորյան Ա., Մուսաները չրեցին, Ե., 1989, էջ 7, 25-52:

² Արագյան Թ., Արամ Սաթունց, Ե., 1971, էջ 12:

³ Գրիգորյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 14:

հետագա ստեղծագործության վառ արտահայտված ռազմահայրենասիրական դիմագիծը: Նա հայրենասիրական երգեր ստեղծեց նաև պատերազմից հետո՝ ողջ կյանքի ընթացքում: 1975-1985 թթ. Ա. Սաթունցը հրատարակում է ռազմահայրենասիրական երգերի 5 ժողովածու, որտեղ ընդգրկում է իր քայլերգերն ու ռազմական երգերը, հայ մյուս կոմպոզիտորների նմանատիպ ստեղծագործությունները: Սաթունցը հայ կոմպոզիտորներից առաջինն էր, որը 1974-ին արժանացավ Ալեքսանդրովի անվան մեդալի՝ հայրենասիրական երգերի և փողային նվագախմբի համար գրված Տոնական-պարային սյուիտի համար:

Ավելի քան 25 տարի Սաթունցը ղեկավարել է Հայաստանի կոմպոզիտորների միության ռազմահայրենասիրական երաժշտության սեկցիան: 50 տարուց ավելի նա մեծ ջանքեր է ներդրել հայ կոմպոզիտորների ու կատարողների և խորհրդային Հայաստանի զինվորների ու սահմանապահների միջև հանդիպումներ կազմակերպելու գործում: Դրանք իրականացվում էին ամեն տարի՝ խորհրդային բանակի տոնի նախօրյակին, հաջորդաբար՝ Երևանում, Թբիլիսիում և Բաքվում: Զինվորների ու սպաների՝ կազմով բազմազգ լսարանը ծանոթանում էր խորհրդային կոմպոզիտորների ստեղծագործություններին: Նրա մահից երեք տարի առաջ՝ 1987-ին, Երևանում տեղի ունեցավ Անդրկովկասի կոմպոզիտորների և կատարողների 20-րդ հոբելյանական հանդիպումը խորհրդային Միության զինված ուժերի զինվորների և սահմանապահների հետ: ԽՍՀՄ զինված ուժերի հետ տարած կուլտուր-շեֆական աշխատանքի համար, Հայրենական մեծ պատերազմում խորհրդային ժողովրդի հաղթանակի 30-ամյակի կապակցությամբ, Սաթունցի անունը գրվել է Համամիութենական պատվո գրքում: Նա պարգևատրվել է Հայրենական մեծ պատերազմի շքանշանով (1985):

1941-ի մայիսին բանակ է գորակոչվում հետագայում 57-րդ բանակի 155-րդ գնդի հետախույզ-կապավոր, կոմպոզիտոր **Գևորգ Արմենյանը**՝ իր հետ «տանելով» մոր խրատները. «Ընկերոջդ կվիրավորեն՝ սանիտարի չսպասես, առաջին օգնությունը դու պիտի հասցնես: Մի կտոր հացն էլ պիտի կիսես ընկերոջդ հետ»⁴: Գ. Արմենյանը Թբիլիսիից մինչև հեռավոր Հունգարիա է հասնում «ռուսերի, արկերի, գնդակների տարափի տակ, ճաշակում հաղթանակի քաղցրությունը»⁵: Պատերազմի ընթացքում Արմենյանը գրում է «Երգ գեներալ Կնիգայի մասին» (խոսք՝ Ի. Սելվինսկու, 1942), «Եթե վիրավորվես դու կովում» (խոսք՝ Ի. Ուտկինի, 1943), «Փառք կապավորներին» (խոսք՝ Ի. Լոպատինի, 1943) երգերը⁶: Գ. Արմենյանը պարգևատրվել է ՀՄՊ 2-րդ աստիճանի շքանշանով և մի շարք մարտական մեդալներով:

⁴ Տե՛ս Գրիգորյան Բ., Գևորգ Արմենյան, Ե., 1981, էջ 17-18:

⁵ Տե՛ս Գրիգորյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 13:

⁶ Տե՛ս Գրիգորյան Բ., նշվ. աշխ., էջ 101:

Մոսկվայի Գնեսինների անվան երաժշտական ուսումնարանն ավարտելուց անմիջապես հետո՝ 1939-ին, **Ղազարոս Սարյանը** զորակոչվում է բանակ, ծառայում Կիևում՝ հակաօդային պաշտպանության գնդերում: Երբ ստանում է գնդացրորդի մասնագիտություն, նրան ուղարկում են Լվով, ապա 1941-ի հունիսի 18-19-ին, զորաշարժերին մասնակցելու հրամանով՝ սահման. և սկսվում է Հայրենական մեծ պատերազմը: Ինչ-որ ակումբում ռազմիկները հայտնաբերում են բայան. 7-րդ զենիթահրետանային գնդի կոմիսար Միխայիլ Գրիբենյուկի խիստ կարգադրությամբ սերժանտ Ղազարոս Սարյանը 3 օրվա ընթացքում տիրապետում է իրեն անձանոթ այդ գործիքին, որն «այդ օրից ի վեր դարձավ թե՛ Ղազարոսի, թե՛ իր համագնդեցիների անբաժան ուղեկիցը: Սերժանտ Սարյանն իրեն բնորոշ կազմակերպվածությամբ և սիրանքով զուգակցում էր գնդացրորդի և բայանիստի պարտականությունները»⁷:

Մարտերից մեկում գնդացրորդ Սարյանը ոչնչացնում է հակառակորդի «Յունկերս» ինքնաթիռը, ինչի համար պարգևատրվում է «Մարտական ծառայությունների համար» մեդալով: Իսկ բայանիստ Սարյանի նվագակցությամբ գնդում երգում էին նրա հեղինակած երգերը, երգում էին ու պարում: «Պարում էին թե՛ մարտերի, ռազմականությունների կարճ դադարների ժամանակ: Պարում էին կիլոմետրեր անցած իրենց հոգնած, երբեմն՝ արյունոտված ոտքերով, սերժանտ Սարյանի բայանի նվագակցությամբ»⁸:

Նույն Մ. Գրիբենյուկի հանձնարարությամբ 1942-ի դեկտեմբերին Սարյանը 1942-ի նոյեմբերին զոհված իր համագնդեցի Ալեքսեյ Նիկիտինի խոսքերով զրում է "Платочек" երգը⁹:

1944 թ. հունվարին հրաման է ստացվում մասնակցելու Հարավարևմտյան ռազմաճակատի գեղարվեստական ինքնագործունեության ստուգատեսին, որը տեղի էր ունենալու Մոսկվայում: Փետրվարին մի մեծ խումբ գնդացրորդներ գալիս են Մոսկվա: Ղեկավարներն էին կոմպոզիտոր, նվագակցող, երաժշտական մոն-տաժների հեղինակ Ղազարոս Սարյանը, ռեժիսոր Պյոտր Սլոնիմը, բանաստեղծ Գրիգորի Կնյազևը, նկարիչ Միխայիլ Տուրչինը, մենակատարուհի Կատյա Տկաչենկոն: Ստուգատեսին մասնակցելու փորձերը տեղի էին ունենում կոմպոզիտորի հոր՝ Մարտիրոս Սարյանի մոսկովյան արվեստանոցում:

Ստուգատեսը տեղի է ունենում Մոսկվայի Կարմիր բանակի կենտրոնական տանը: Մրցությանը մասնակցում էին ճակատային տարբեր անսամբլներ, համերգային կոլեկտիվներ: Եվ առաջին մրցանակը շնորհվում է 7-րդ զենիթահրետանային գնդի ինքնագործ խմբին: Սարյանը, Սլոնիմը և Կնյազևը պարգևատրվում են «Կարմիր աստղ» շքանշանով: Իսկ ժյուրիի նախագահ

⁷ Ղազարոս Սարյանը և նրա ժամանակը, Ե., 2013, էջ 283:

⁸ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 284:

⁹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 334-337:

Բսահակ Դունանսկին Սարյանին ասում է. «Ձեր ինքնագործունեությունից փամփուշտի հոտ էր գալիս»¹⁰: Ի դեպ՝ Ստուգատեսին նրանց մասնակցությունը սկսվել էր Գրիգորի Կնյազևի խոսքերով, 1944 թ. հունվարին Սարյանի գրած "Настраже Киева. Песня 7-го корпуса ПВО" երգով¹¹:

Ստուգատեսում ունեցած փայլուն հաջողությունից հետո Սարյանին տեղափոխում են Հարավարևմտյան ռազմաճակատի ազիտրիգադ, որտեղ նա ղեկավարում է երաժշտական մասը, նվագում բայան, նվագակցում երգիչներին և պարողներին, իսկ ամենակարևորը՝ ստեղծում է երգեր:

Իսկ այդ ընթացքում թիկունքում՝ Հայաստանում, շարունակ բարախում էր հայ երաժշտական կյանքի զարկերակը: Հայրենական մեծ պատերազմի դաժան տարիներին հայ երաժշտության մեջ, բնականաբար, մեծ տեղ են գրավում Հայրենիքի պաշտպանության, նրա հերոսական անցյալի, հայրենասիրության, ինչպես նաև հանուն Հայրենիքի միասնական ընտանիքով ոտքի ելած ժողովուրդների բարեկամության թեմաները:

Արդյունավետ էր հայ կոմպոզիտորների գործունեությունը: «Այդ տարիները դարձան կոմպոզիտորների ստեղծագործական ուժերի գաղափարական հասունության, ժողովրդի պահանջներին արժանի պատասխան տալու և կյանքի կողմից առաջադրած խնդիրները լուծելու ունակության լուրջ ստուգատես»¹²: Միանգամայն օրինաչափ էր ու բնական ձգտումը դեպի երաժշտական արվեստի խոշոր ձևերը:

Մեծ հայրենականի կերպարներն իրենց արտացոլումը գտան հայ կոմպոզիտորների ստեղծագործություններում: Այսպես՝ Լենինգրադի պաշտպանության մասին էր Մեծ հայրենականի տարիներին գրված Լ. Խոջա-Էյնաթյանի «Երեք հանդիպում» օպերան, որը բեմադրվեց 1954 թ. Ստալինաբադի օպերայի և բալետի թատրոնում:

Աճում էր հերոսական-հայրենասիրական, ազգային-ազատագրական և պատմական թեմատիկայով ստեղծագործությունների թիվը: Արմեն Տիգրանյանն սկսում է «Դավիթ-Քեկ» օպերայի աշխատանքները: Երևանի օպերային թատրոնը ձեռնամուխ է լինում հայկական առաջին օպերայի՝ Տիգրան Չուխաճյանի «Արշակ Երկրորդի» բեմադրությանը: Ստեղծվում են սիմֆոնիաներ, կոնցերտներ, ծրագրային սիմֆոնիկ պոեմներ, նախերգանքներ, սյուիտներ, այդ թվում՝ Ալեքսանդր Հարությունյանի Սիմֆոնիկ նախերգանքը, Առնո Բարաջանյանի Դաշնամուրային կոնցերտը, Սերգեյ Բալասանյանի «Հայկական ռապսոդիան», Գրիգոր Եղիազարյանի «Հայաստան» սիմֆոնիկ պոեմը, Հարո Ստեփանյանի

¹⁰ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 285-286:

¹¹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 330-333:

¹² Коптев С., Тэрьян М., Рухкян М. Симфоническая музыка и инструментальный концерт (Музыкальная культура Армянской ССР, сб. статей, М., 1985, с. 165).

Առաջին սիմֆոնիան, Անուշավան Տեր-Ղևոնդյանի Պարային սյուիտը, Արամ Մաթունցի «Ձանգեգուր» պոեմը սիմֆոնիկ նվագախմբի համար և, իհարկե, Արամ Խաչատրյանի Երկրորդ սիմֆոնիան:

Գ. Եղիազարյանի «Հայաստան» սիմֆոնիկ պոեմը (1942) նշանակալի դեր կատարեց հայ երաժշտության մեջ: Պոեմում արտացոլվեցին հայ ժողովրդի կյանքի և պայքարի փուլերը՝ ծանր անցյալը, վերածննդի բերկրանքը, Մեծ հայրենականի դաժան տարիները և հավատը հաղթանակի նկատմամբ:

Վոկալ-սիմֆոնիկ երաժշտության մեջ առանձնանում են Ռոբերտ Աթայանի «Ազատության զանգ» վոկալ-սիմֆոնիկ պատկերը՝ Ավ. Իսահակյանի խոսքերով, Ադամ Խուդոյանի «Բալլադը» բասի և նվագախմբի համար, Կարո Զաքարյանի «Երկիր իմ հայրենի» կանտատը՝ Հովհաննես Շիրազի խոսքերով, Վարդան Տիգրանյանի «Հանդիսավոր կանտատը»՝ Գեղամ Մարյանի խոսքերով, և այլն:

1944-ին Արամ Խաչատրյանն ստեղծում է Հայկական ԽՍՀ պետական հիմնը՝ երգչախմբի և մեծ սիմֆոնիկ նվագախմբի համար գրված վոկալ-սիմֆոնիկ ստեղծագործությունը (բանաստեղծական տեքստը՝ Սարմենի, ռուսերեն թարգմանությունը՝ Ա. Տեր-Հակոբյանի)³:

Արժեքավոր գործեր են ստեղծվում կամերային երաժշտության բնագավառում, այդ թվում՝ Հարո Ստեփանյանի Ջութակի և Թավջութակի սոնատները (1943), Ն. Չեմբեբջիի Երրորդ կվարտետը (1943, ԽՍՀՄ պետական մրցանակ՝ 1946), Լ. Խոջա-Էյնաթյանի Տրիոն՝ նվիրված Ալեքսանդր Սպենդիարյանի հիշատակին (1943), Ա. Բաբաջանյանի Լարային N1 կվարտետը (1943) և «Վաղարշապատի պարը» (1944), Գայանե Չեքոտարյանի Սոնատը (1943), բազմաթիվ երգեր, որոնց թվում նաև Աշոտ Մաթյանի «Մարտիկի երգը»:

Մեծ հայրենականի օրերին Պերմ տեղափոխված՝ Լենինգրադի Կիրովի անվան օպերայի և բալետի թատրոնի առաջարկությամբ Ա. Խաչատրյանը շարունակում է գրել «Գայանե» բալետը, որի լիբրետոն նախքան պատերազմը կոմպոզիտորի հետ սերտ համագործակցությամբ ստեղծել էր Կ. Դերժավինը:

1942-ի դեկտեմբերի 9-ին Պերմում տեղի է ունենում Լենինգրադի օպերայի և բալետի թատրոնի «Գայանե» բալետի բեմադրությունը (բալետմայստեր՝ Ն. Անիսիմովա)⁴: «Գայանեի» համար հեղինակին 1943-ին երկրորդ անգամ շնորհվում է ԽՍՀՄ պետական մրցանակ⁵:

³ Մեկ տարի անց, 1945-ին, Երևանում լույս է տեսնում հիմնի Փոխադրությունը երգչախմբի և դաշնամուրի համար, իսկ Պարտիտուրը և փոխադրությունը փողային նվագախմբի համար հրատարակվում են 1947-ին:

⁴ Երևանի օպերայի և բալետի թատրոնում «Գայանեի» պրեմիերան տեղի ունեցավ 1947-ի հուլիսի 26-ին (բալետմայստեր՝ Անիսիմովա):

⁵ Ա. Խաչատրյանին առաջին անգամ ԽՍՀՄ պետական մրցանակ էր շնորհվել 1941-ին՝ Ջութակի կոնցերտի համար:

1943-ի հոկտեմբերի 3-ին Մոսկվայի Միությունների տան սյունազարդ դահլիճում, Համահիութենական ռադիոկոմիտեի մեծ սիմֆոնիկ նվագախմբի կատարմամբ, Նիկոլայ Գոլովանովի ղեկավարությամբ առաջին անգամ հնչում է «Գայանե» բալետի առաջին սյուիտը: Բալետից առանձին հատվածներ շարունակում են հնչել նաև այլ համերգներում, իսկ «Մուսերով պարը», հիրավի, հայտնի է ամբողջ աշխարհում:

«Գայանեի» երաժշտության ուժեղ կողմը ժողովրդականությունն է: Մրանում կոմպոզիտորը լայնորեն օգտագործում է ժողովրդական երաժշտության նմուշներ¹⁶, դիմում աշխատանքային երգերի, կատակերգերի, քնարական, հերոսական երգերի ու պարերի, աշուղական մեղեդիների: Ընդ որում՝ ինչպես հայկական, այնպես էլ ռուսական, ուկրաինական, վրացական ու քրդական: Ըստ էության՝ «Գայանեն» հայ ժողովրդական երաժշտության բարձրարժեք մշակման և սիմֆոնիզացիայի օրինակ է, որտեղ ժողովրդական երաժշտության առանձնահատկություններով է ներթմված ողջ երաժշտական կտավը: «Գայանեն» հայկական երաժշտախորեոգրաֆիկ արվեստի պատմության մեջ այդքան մեծ և լարված սիմֆոնիկ զարգացմամբ ներթափանցված առաջին ստեղծագործությունն է»¹⁷:

1942 թ. փետրվարի 9-ին եղբորը՝ Վաղինակ Խաչատրյանին հասցեագրած նամակում Արամ Խաչատրյանը գրում է. «Я задумал несколько больших работ, посвященных героям Отечественной войны»¹⁸:

1943-ի հուլիսին Ա.Խաչատրյանը սկսում է **Երկրորդ սիմֆոնիան** (e-moll)¹⁹, որի կլավիրն ավարտում է նույն թվականի սեպտեմբերի 10-ին, իսկ գործիքավորումը՝ աշնանը: Կոմպոզիտորի խոսքով՝ սիմֆոնիայի գաղափարը կապված է Հայրենական մեծ պատերազմի ահեղ իրադարձությունների հետ. «Ես ուզեցի արտահայտել ցասման, վրեժի զգացումն ընդդեմ չարիքի, որ մեզ պատճառեց գերմանական ֆաշիզմը: Մյուս կողմից՝ սիմֆոնիայում արտահայտված է վշտի տրամադրությունն ու մեր վերջնական հաղթանակի հանդեպ խորը հավատը»²⁰:

1943-ի դեկտեմբերի 30-ին Մոսկվայի կոնսերվատորիայի մեծ դահլիճում ԽՍՀՄ պետական սիմֆոնիկ նվագախմբի կատարմամբ, Բորիս Խալկինի

¹⁶ Այդ թվում՝ «Փշտի ծառ», «Գնա արի ման արի», «Շալախ», «Ուզունդարա» և այլն:

¹⁷ **Тигранов Г.** Оперное и балетное творчество (Музыкальная культура Армянской ССР, сб. статей, М., 1985, с. 74).

¹⁸ **Хачатурян А.** Письма, Е., 1983, с. 26.

¹⁹ **Хачатурян А.** Собрание сочинений в двадцати четырех томах, т. 2, Симфония N 2, N 3, партитура, М., 1984.

²⁰ Беседа с композитором Арамом Хачатуряном (Коммунист, 7.VII.1944).

ղեկավարությամբ հնչում է Երկրորդ սիմֆոնիան²¹: Պրեմիերայից օրեր անց Խաչատրյանը գրեց. «Իմ Երկրորդ սիմֆոնիան չունի գրական ծրագիր. ընդհանրացված երաժշտական կերպարներում ես ձգտել եմ մարմնավորել այն մտքերն ու զգացմունքները, որոնցով այսօր ապրում է մեր ժողովուրդը... Միմֆոնիայի առաջին մասը խտացնում է պայքարի առավել լարվածությունը, դաժանությունն ու դրամատիզմը: Նախաբանում զանգերի հարվածները (հանդիպում են նաև սիմֆոնիայի վերջում) ընդգծում են կատարվածի նշանակալիությունը, ստիպում կենտրոնանալ»²²: Հենց այդ հնչողություններն են Գ. Խուրովին հնարավորություն ընձեռել կոմպոզիտորի համաձայնությամբ Միմֆոնիան անվանել «Չանգով սիմֆոնիա»: Միմֆոնիայի՝ սգո երթի բնույթ ունեցող երկրորդ մասում՝ *Andante*-ում, կոմպոզիտորն օգտագործել է Ավ. Բսահակյանի բանաստեղծության հիման վրա ստեղծված ժողովրդական «Որսկան ախպեր» երգի մեղեդին, որն իր մանկության տարիներին երգում էր մայրը: «Երգում էր նա ամենից հաճախ շատ տխուր մեղեդիներ: Հիշում եմ, թե ինչպես էր արտասվում՝ «Որսկան ախպերը» երգելիս: Բոլորովին վերջերս եմ իմացել, որ ժողովրդական երգը հորինվել է հայ մեծ բանաստեղծ Ավետիք Բսահակյանի բանաստեղծության հիման վրա, ինչի մասին պատկերացում անգամ չունի երգը երգող ժողովուրդը»²³: Ֆինալում (*IV* մաս) ավարտվում է ստեղծագործության գեղարվեստական մտահղացումը: Կյանքի հաստատման գաղափարն այստեղ մարմնավորվել է ինքնատիպ սիմֆոնիկ ձևում:

Իր ստեղծագործական կենսագրության մեջ կոմպոզիտորը մեծ տեղ էր տալիս Երկրորդ սիմֆոնիային: «Եթե տասը տարի առաջ գրված առաջին սիմֆոնիան²⁴ եզրափակեց իմ ստեղծագործության վաղ շրջանը, ապա նոր սիմֆոնիան, ասես, ընդհանրացնում է Դաշնամուրային կոնցերտի ստեղծմամբ սկսված ստեղծագործական գործունեության շրջանը»²⁵:

Շուտով Ա. Խաչատրյանն իրականացնում է Միմֆոնիայի նոր խմբագրությունը: Նոր խմբագրությամբ Միմֆոնիան հնչում է 1944-ի մարտի 6-ին Մոսկվայի կոնսերվատորիայի մեծ դահլիճում, ԽՍՀՄ պետական սիմֆոնիկ նվագախմբի կատարմամբ, Ալեքսանդր Գաուկի ղեկավարությամբ:

Միմֆոնիայի մասին Դ. Շոստակովիչը գրեց, որ այն «Խաչատրյանի առաջին

²¹ Միմֆոնիան տևում է 50 րոպե: Առաջին անգամ պարտիտուրը հրատարակվել է 1946-ին:

²² **Хачатурян А.** *Собрание сочинений в двадцати четырех томах, т. 2, с. 8.*

²³ **Юзефович В.** *Арам Хачатурян, М., 1990, с. 147.*

²⁴ Ա. Խաչատրյանի **Առաջին սիմֆոնիան** (*e-moll*) նրա դիպլոմային աշխատանքն էր, որը մի կողմից՝ հանրագումարի բերեց ուսումնառության շրջանի որոնումները, իսկ մյուս կողմից՝ նշանավորեց ստեղծագործական հասունության նոր փուլը: Միմֆոնիան հեղինակը նվիրեց Խորհրդային Հայաստանի 15-ամյակին:

²⁵ **Хачатурян А.** *Собр. соч., Симфония N 2, N 3, партитура, с. 8.*

ստեղծագործությունն է, որտեղ ողբերգական սկիզբը բարձրանում է շատ բարձր աստիճանի: Բայց, չնայած իր ողբերգական էությանը, ստեղծագործությունը լի է խորը լավատեսությամբ և մեր արդար գործի, մեր հաղթանակի հանդեպ խորը հավատով: Միմֆոնիայում շատ են սգո և, միևնույն ժամանակ, ցնձագին հանդիսավորության հնչողությունները: Ողբերգականության ու կենսահաստատության գուգորդումը ստանում է մեծ ուժ»²⁶:

Երկրորդ սիմֆոնիայի համար Ա. Խաչատրյանը 1946-ին արժանանում է ԽՍՀՄ պետական մրցանակի: Բնչպես գրել է Արամ Խաչատրյանը, «Աշխարհում պետք է իշխի հումանիզմը: Բսկ հումանիզմն ու երաժշտության արվեստն անբաժան են»²⁷:

ВЕЛИКАЯ ОТЕЧЕСТВЕННАЯ И АРМЯНСКИЕ КОМПОЗИТОРЫ

АСАТРЯН А. А.

Резюме

Война “ввела коррективы” в жизнь и творчество многих армянских композиторов: на поле боя пали Туник Ованнисян (1908-1941), сын Спиридона Меликяна – Рачик Меликян (1913-1941), Микаел Чахалян (1907-1942), Констандин Шлдян (1905-1941), Степан Тертерян (1906-1943), Ованнес Надирян (1907-1941). Участниками войны были также талантливые композиторы Арам Сатунц, Геворг Арменян и Лазарь Сарьян. Тема войны нашла отражение и во второй симфонии Арама Хачатуряна, в 1946 г. удостоенной Государственной премии СССР.

THE GREAT PATRIOTIC WAR AND THE ARMENIAN COMPOSERS

A. ASATRYAN

Abstract

The war “made corrections” in the life and career of many Armenian composers. Some of them, namely: Tunik Hovhannisyanyan (1908-1941), the son of Spiridon Melikyan – Hrachik Melikyan (1913-1941), Mikael Chaghalyan (1907-1942), Konstandin Shyldyan (1905-1941), Stepan Terteryan (1906-1943) and Hovhannes Nadiryan (1907-1941) died in the battlefield... Some others, having survived through the horrors of the War, returned victoriously and served their people with their talent.

The author dwells upon Aram Satunts', Gevorg Armenyan's, Ghazaros Saryan's wartime creativity at the front, as well as Aram Khachatryan's Symphony No. 2 (1943; USSR State Prize, 1946).

²⁶ Նույն տեղում, էջ 9:

²⁷ *Армянские композиторы об искусстве (сост. Хачикян Я.), Е., 2007, с. 262.*